

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το μικρό αυτό βιβλίο γεννήθηκε μέσα από την «καταναγκαστική» επαφή μου με τα θέματα της επιστροφής των απελαθέντων με δικαστική απόφαση αλλοδαπών, στο περιθώριο σχετικής, πρόσκαιρης δραστηριότητάς μου στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Τη χαρακτηρίζω «καταναγκαστική», διότι πρόκειται για μια θεματική στριφνή, δύστροπη και ελάχιστα ελκυστική, απομακρυσμένη από τον δογματικό πυρήνα του ποινικού δικαίου και πνιγμένη σε ένα δάσος παρεπόμενων κανόνων, που καθιστούν τον χειρισμό της ιδιαίτερα δυσχερή. Εντούτοις, έχει μεγάλη πρακτική σημασία – τόση, ώστε να καθίσταται αναγκαία η επεξεργασία της από κάποιον και η έκδοση ενός σύντομου βοηθήματος με απαντήσεις στα βασικά ερωτήματα που θέτει και με προτάσεις για τη μελλοντική διαμόρφωσή της.

Με την ευκαιρία αυτή θα ήθελα να εκφράσω τις θερμότερες ευχαριστίες μου προς τον Καθηγητή μου κ. Ιωάννη Γιαννίδη που συνέβαλε στο να έλθω σε επαφή με την παρούσα ύλη και για τη σταθερή συμπαράστασή του όλα αυτά τα χρόνια, και προς τον φίλο και εκλεκτό συνάδελφο Γιώργο Δημήτρη για την εμπιστοσύνη του και την εξαιρετική συνεργασία μας.

Αθήνα, Μάρτιος 2011

Λιγότερο από ένα έτος μετά την αρχική έκδοση του παρόντος υπό τον τίτλο «Η επιστροφή των απελαθέντων με δικαστική απόφαση αλλοδαπών», ο Έλληνας νομοθέτης προέβη με τον ν. 4055/2012 σε μια ριζική αναμόρφωση των σχετικών με την απέλαση ρυθμίσεων, η οποία συνεχίστηκε (και ελπίζει κανείς ότι ολοκληρώθηκε) με τους ν. 4139/2013 και 4322/2015. Οι αλλεπάλληλες αυτές παρεμβάσεις – που υπενθυμίζουν την... πικρή για τους νομικούς συγγραφείς μοίρα πολλών ερμηνευτικών πονημάτων τους – κατέστησαν αναγκαία μια νέα, ριζικά αναμορφωμένη και διευρυμένη έκδοση, στην οποία αναλύονται οι επελεθούσες μεταβολές και καλύπτεται κατά το δυνατό το σύνολο των θεμάτων που αφορούν στο σοβαρό ζήτημα της εκτέλεσης των αποφάσεων δικαστικής απέλασης. Το κοπιώδες και σε ένα βαθμό ανιαρό αυτό έργο αποφάσισα, ενόψει και της ολοένα αυξανόμενης εισροής αλλοδαπών στη χώρα, να αναδεχθώ με το παρόν.

Αθήνα, Μάρτιος 2017

Γιάννης Ανδρουλάκης

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο θεσμός της «δικαστικής» απέλασης, όπως έχει καθιερωθεί να ονομάζεται η απέλαση που επιβάλλεται από τα ποινικά δικαστήρια ως μέτρο ασφαλείας ή παρεπόμενη ποινή – σε αντίστιξη προς την «διοικητική» απέλαση που επιβάλλεται από τα αρμόδια αστυνομικά όργανα σύμφωνα με το άρθρο 76 του ν. 3386/2005 (που διαδέχθηκε τις αντίστοιχες διατάξεις των ν. 1975/1991 και 2910/2001) –, ρυθμίζεται καταρχήν στο άρθρο 74 και δευτερευόντως σε άλλες διατάξεις του Ποινικού μας Κώδικα (μέχρι πρόσφατα και στον Κώδικα περί Ναρκωτικών), έχει δε αποκτήσει τις τελευταίες δεκαετίες – από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και εξής – μεγάλη πρακτική σημασία, ενόψει της αθρόας εισροής αλλοδαπών στην Ελληνική επικράτεια και της καθόλου ασυνήθιστης εμπλοκής τους στους μηχανισμούς της ποινικής δικαιοσύνης – εμπλοκής που οφείλεται άλλοτε στη μη τήρηση των νομίμων διατυπώσεων για την είσοδο και διαμονή τους στη χώρα και άλλοτε στη διάπραξη από αυτούς «συνηθισμένων» αδικημάτων, μη συνδεδεμένων αναγκαστικά με την ιθαγένειά τους. Η μεγάλη αυτή σημασία αντικατοπτρίζεται στο ασυνήθιστα διευρυμένο μερίδιο ενδιαφέροντος (δυσανάλογο, θα έλεγε κανείς, ίσως, εκ πρώτης όψεως, για μια «δευτερεύουσα» κύρωση του ποινικού μας δικαίου) που, όπως θα γίνει αντιληπτό παρακάτω, έχει κατακτήσει η απέλαση στις αποφάσεις, μελέτες και γνωμοδοτήσεις που δημοσιεύονται στον νομικό τύπο.

Το αυξημένο ενδιαφέρον για τα θέματα της δικαστικής απέλασης εκτείνεται, πέραν από αυτή καθαυτή την επιβολή της, και στην δυσκίνητη, πολλές φορές, διαδικασία υλοποίησης και εκτέλεσής της, όπως και στη δυνατότητα άρσης των συνεπειών της, ήτοι στους όρους και τις προϋποθέσεις επιστροφής ενός απελαθέντος μετά την πάροδο ορισμένου χρονικού διαστήματος. Πράγματι, ο χρόνος ενεργοποίησης της δικαστικής απόφασης που επιβάλλει την απέλαση του καταδικασθέντος αλλοδαπού και οι πρακτικές επιπλοκές που δημιουργούνται κατά την διαδικασία εκτέλεσης της ενλόγω απόφασης αποτελούν διαχρονικά το αντικείμενο έντονου προβληματισμού, που εκφράζεται και στις αλληπάλληλες νομοθετικές παρεμβάσεις επί του συγκεκριμένου πεδίου. Επιπλέον, με δεδομένη την πολυετή παραμονή πλείστων αλλοδαπών στην Ελλάδα και τη θεμελίωση σε αυτήν στοιχείων της προσωπικής, οικογενειακής και επαγγελματικής τους υπόστασης, ολοένα και περισσότεροι απελαθέντες καταβάλλουν προσπάθειες, προκειμένου να επιτύχουν την (όσο το δυνατόν ταχύτερη) επάνοδό τους στην Ελληνική επικράτεια, εξαντλώντας τις δυνατότητες που τους

παρέχουν οι σχετικές διατάξεις της εγχώριας νομοθεσίας και στρέφοντας μεγάλο μέρος του ενδιαφέροντος και σε αυτές.

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης είναι, λοιπόν, η εξέλιξη και εφαρμογή του πολυσύνθετου νομοθετικού πλαισίου που διέπει τα ανωτέρω ζητήματα, με ιδιαίτερη αναφορά στο ισχύον, μετά τις τελευταίες μεταρρυθμίσεις, νομοθετικό καθεστώς και στις απαντήσεις που αρμόζουν στα σημαντικότερα ερωτήματα που απασχολούν την τρέχουσα θεωρία και πράξη. Η ενασχόληση με τα ερωτήματα αυτά δίνει την ευκαιρία να επεκταθούμε και σε ζητήματα γενικότερου ενδιαφέροντος αναφορικά με το δίκαιο εκτέλεσης των ποινών, όπως ο χρόνος εκτέλεσης των μέτρων ασφαλείας σε περίπτωση αναστολής εκτέλεσης της κύριας ποινής, η τύχη ήδη επιβληθεισών κυρώσεων στις περιπτώσεις που το είδος της κύρωσης καταργείται στην νομοθεσία, αλλά και σε δικονομικά θέματα, όπως οι δυνατότητες έγερσης αντιρρήσεων ως προς την εκτέλεση ποινών και μέτρων ασφαλείας κατ' άρθρο 565 ΚΠΔ. Δεν θα ασχοληθούμε, αντίθετα, εκτενώς με θέματα που άπτονται της ίδιας της φύσης και του νομικού χαρακτήρα της απέλασης (με εξαίρεση την απέλαση που προβλεπόταν μέχρι πρότινος στην νομοθεσία περί ναρκωτικών), ούτε με τις προϋποθέσεις και την διαδικασία επιβολής της – όλα ζητήματα τα οποία έχουν ήδη τύχει επαρκούς επεξεργασίας στην Ελληνική επιστήμη. Το ενδιαφέρον μας ξεκινά από το χρονικό σημείο επιβολής της απέλασης και φτάνει μέχρι το σημείο της οριστικής άρσης των συνεπειών της.

Σημαντική θέση στις αναπτύξεις που ακολουθούν καταλαμβάνει το – χαρακτηριζόμενο, όπως θα δούμε, από μεγάλη ρευστότητα και κινητικότητα – διεθνές και ενωσιακό κανονιστικό πλαίσιο, το οποίο επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τις εσωτερικές νομοθετικές και νομολογιακές επιλογές στο υπό συζήτηση πεδίο. Η δικαστική απέλαση αποτελεί ένα ζήτημα που έχει πάψει από καιρό να εξαρτάται αποκλειστικά από τις επιδιώξεις του Έλληνα νομοθέτη ή την αυτόνομη ερμηνευτική προσέγγιση των Ελληνικών δικαστηρίων. Η τάση δε αυτή διεθνοποίησης μοιάζει να ενισχύεται τα τελευταία χρόνια, ιδίως στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο αυξάνονται οι μεταναστευτικές ροές και η χρήση της απέλασης εντάσσεται στο πλαίσιο ευρύτερων προβληματισμών για τα όρια του προσφυγικού δικαίου και για την διαμόρφωση των πολιτικών διαχείρισης των αντίστοιχων πληθυσμών (προσδιορισμού των όρων ενσωμάτωσης ή, αντίθετα, εξεύρεσης μεθόδων ανάσχεσης και αποθάρρυνσης της περαιτέρω προσέλευσής τους). Παρ' όλα αυτά, επιλέγεται στη συνέχεια να μη γίνει μια ξεχωριστή παρουσίαση των διεθνών πρωτοβουλιών ρύθμισης της μεταναστευτικής πολιτικής ή των νομοθετημάτων που αφορούν στην απέλαση σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης ή διεθνών οργανισμών – κάτι που θα οδηγούσε ενδεχομένως σε επαναλήψεις ή στην κουραστική αναπαραγωγή συμβατικών κειμένων –, αλλά οι σχετικές αναφορές να ενταχθούν όπου κρίνεται αναγκαίο στα επιμέρους κεφάλαια που ακολουθούν.

Σημαντικό είναι, επίσης, ήδη στο σημείο αυτό να ξεκαθαρίσουμε, ότι σύμφωνα με την πάγια θέση της νομολογίας, η τοποθέτηση της βασικής περί απέλασης διάταξης (άρθρο 74 ΠΚ) στην τρίτη ενότητα του τέταρτου κεφαλαίου του Ποινικού Κώδικα που αφορά στα μέτρα ασφαλείας (και όχι στις προηγούμενες ενότητες για τις κύριες και παρεπόμενες ποινές) και ο σκοπός του θεσμού, που εντοπίζεται στην «προστασία του κοινωνικού συνόλου από την επικίνδυνη προσωπικότητα του αλλοδαπού δράστη ενός εγκλήματος, όταν υπάρχουν βάσιμες υπόνοιες ότι πρόκειται να τελέσει νέα εγκλήματα στο μέλλον», συνεπάγονται αυτονόητα ότι πρόκειται για ένα μέτρο ασφαλείας, περιοριστικό της ελευθερίας, για το οποίο, επομένως, δεν ισχύουν οι δικονομικές εγγυήσεις που συνοδεύουν την επιβολή των ποινών.¹ Αυτό έχει καθοριστική επιρροή για μια σειρά ζητημάτων που θα μας απασχολήσουν παρακάτω, όπως η αναστολή εκτέλεσης της απέλασης, η διάρκειά της και οι δυνατότητες άρσης των συνεπειών της.

Δυνατή παραμένει, ωστόσο – όπως αναγνωρίζεται και στην ίδια την διάταξη του άρθρου 74 παρ. 1 ΠΚ –, η πρόβλεψη της απέλασης και ως παρεπόμενης ποινής. Η δυνατότητα αυτή, η οποία παραμένει πάντα διαθέσιμη ως επιλογή στο οπλοστάσιο του ποινικού μας νομοθέτη, έχει αξιοποιηθεί στο παρελθόν μόνο για μια κατηγορία εγκλημάτων, ήτοι για τις περιπτώσεις εκείνες, στις οποίες αλλοδαποί καταδικάζονταν (αρχικά με οποιαδήποτε ποινή, στη συνέχεια με ποινή κάθειρξης) για κάποιο από τα εγκλήματα των άρθρων 20-25 του ν. 3459/2006 (Κώδικας Νόμων για τα Ναρκωτικά), οπότε το δικαστήριο υπερχεούτο, σύμφωνα με το άρθρο 35 παρ. 2 του συγκεκριμένου νόμου (που αντιστοιχούσε εν πολλοίς στο άρθρο 17 παρ. 2 του προϊσχύσαντος ν. 1729/1987 και αυτό με τη σειρά του στο παλαιότερο άρθρο 16 παρ. 2 του ν.δ. 743/1970)², να διατάξει την ισόβια απέλαση των καταδικασθέντων από τη χώρα με-

1. ΓνωμΕισΑΠ 2/1974 (Χρ. Μουστάκη), ΠοινΧρ ΚΔ' (1974), σελ. 70 (71)· ΓνωμΕισΑΠ 3/2006 (Φ. Μακρή), ΠοινΧρ ΝΗ' (2008), σελ. 84 = ΠοινΔικ 9 (2006), σελ. 577. Βλ. ακόμα ΑΠ 1449/2005, ΠοινΧρ ΝΣΤ' (2006), σελ. 247 = ΠοινΛόγ 2005, σελ. 1303 = ΠοινΔικ 9 (2006), σελ. 253 = ΝοΒ 2006, σελ. 737. Για το αμφισβητούμενο ζήτημα του νομικού χαρακτήρα της απέλασης του άρθρου 74 ΠΚ και τις υποστηριζόμενες σχετικά απόψεις από θεωρία και νομολογία, απόψεις στις οποίες δεν μπορούμε να επεκταθούμε στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, βλ. μόνο Χατζηνικολάου, Η απέλαση αλλοδαπού ως κύρωση του ποινικού δικαίου, 2006, σελ. 88 επ.

2. Το άρθρο 16 παρ. 2 ν.δ. 743/1970 (ΦΕΚ Α' 263) που εισήγαγε την υποχρεωτική, ισόβια απέλαση των καταδικαζόμενων για ναρκωτικά αλλοδαπών είχε ως εξής: «Προκειμένου περί αλλοδαπών ενηλίκων ή ανηλίκων καταδικαζομένων επί παραβάσει των διατάξεων του παρόντος Ν. Διατάγματος, το δικαστήριο διατάσσει υποχρεωτικώς την ισόβιον απέλασιν τούτων εκ της χώρας, ήτις εκτελείται μετά την έκτισιν της καταγνωσθείσης ποινής.» Η διάταξη αυτή τροποποιήθηκε αρχικά από το άρθρο 22 του ν. 410/1976, αναριθμούμενη σε παρ. 3 του άρθρου 16 του ν.δ. 743/1970, στη συνέχεια δε αντικαταστάθηκε από το άρθρο 17 παρ. 2 ν. 1729/1987, που την κατέστησε κατά τι επιεικέστερη, αφού εισήγαγε την επιφύλαξη της «συνδρομής σπουδαίων λόγων, ιδίως οικογενειακών, που δικαιολογούν την παραμονή στη χώρα».

τά την έκτιση της κύριας ποινής τους, εκτός αν συνέτρεχαν «σπουδαίοι λόγοι, ιδίως οικογενειακοί, που δικαιολογούν την παραμονή τους». Η διάταξη αυτή ολοκληρωνόταν με την επισήμανση, ότι για την εκτέλεση της απέλασης εφαρμοζόταν το άρθρο 74 ΠΚ με επιφύλαξη των σχετικών διατάξεων που περιλαμβάνονται σε διεθνείς συμβάσεις, οι οποίες έχουν κυρωθεί από την Ελλάδα.

Ο χαρακτήρας της ισόβιας απέλασης ως παρεπόμενης ποινής έχει αμφισβητηθεί στο παρελθόν από την Εισαγγελία του Αρείου Πάγου (σε μια Γνωμοδότηση του έτους 1979 που απαντούσε σε σχετικό ερώτημα του Υπουργείου Δικαιοσύνης με επίκεντρο την δυνατότητα απονομής χάρης επί της ενλόγω κύρωσης)³, με εκτεταμένη και προσεγμένη επιχειρηματολογία, την οποία οφείλουμε εντούτοις στο σημείο αυτό να αντικρούσουμε, παρακολουθώντας την εξέλιξη του νόμου περί ναρκωτικών από το 1970 και εξής:

Η άποψη περί μέτρου ασφαλείας στηρίζεται κατ' αρχάς στην παραπομπή που γινόταν στην επίμαχη διάταξη του νόμου περί ναρκωτικών στο άρθρο 74 ΠΚ, η οποία θεωρείται ότι εξέφραζε «προφανώς» και την ταυτοποίηση του νομικού χαρακτήρα των προβλέψεων των δύο διατάξεων ως μέτρων ασφαλείας. Πέραν, ωστόσο, του γεγονότος ότι στην αρχική εκδοχή της υπό συζήτηση διάταξης ουδεμία τέτοια παραπομπή υπήρχε (αυτή προσετέθη με την αντικατάσταση του άρθρου 16 παρ. 2 του ν.δ. 743/1970 από το άρθρο 22 παρ. 3 του ν. 410/1976), η μεταγενέστερη αναφορά στο άρθρο 74 ΠΚ περιοριζόταν ρητά στο τμήμα του που αφορά στην «εκτέλεση» της απέλασης και στόχευε εξ αρχής στη ρύθμιση του χρονικού σημείου που θα λάμβανε αυτή χώρα (αντί «μετά την έκτιση της καταγνωσθείσης ποινής» του καταδικασθέντος, όπως όριζε αρχικά το άρθρο 16 παρ. 2 του ν.δ. 743/1970, «μετά την εκ των φυλακών οριστικήν απόλυσίν του και εν περιπτώσει απολύσεως υφ' όρον, ευθύς μετά την έξοδόν του εκ των φυλακών», όπως όριζε το άρθρο 74 παρ. 1 ΠΚ μετά την αντικατάστασή του από το άρθρο 1 του ν. 410/1976, και στη συνέχεια «αμέσως μετά την έκτιση της ποινής ή την απόλυσή από τις φυλακές», όπως ορίζεται στη σημερινή εκδοχή του άρθρου 74 παρ. 1), χωρίς να είναι εμφανής από πουθενά η διάθεση αντιμετώπισης των δύο μορφών απέλασης ως ταυτόσημων και στις υπόλοιπες πτυχές τους, δηλαδή ομοειδών κατά τη φύση τους. Άλλωστε, αν ο νομοθέτης ήθελε κάτι τέτοιο, θα είχε πράξει αντίστοιχα ήδη με τη θέσπιση του ν.δ. 743/1970 και την πρόβλεψη πανομοιότυπων διατάξεων εκεί.

3. ΓνωμΕισΑΠ 6/1979 (Γ. Πλαγιαννάκου), ΠοινΧρ ΚΘ' (1979), σελ. 823 επ., με αναφορά στο ισχύον τότε άρθρο 16 παρ. 2 του ν.δ. 743/1970· στην ίδια κατεύθυνση βλ. ήδη ΕφΚρ 5/1974 (με σύμφωνη ΕισΠρ Σπ. Αλεξόπουλου), ΠοινΧρ ΚΔ' (1974), σελ. 540 (541). Με την άποψη αυτή του Γ. Πλαγιαννάκου συντάχθηκε αργότερα και η ΓνωμΕισΕφΑθ 3/1986 (Α. Φάκου), ΠοινΧρ ΛΣΤ' (1986), σελ. 536. Αντίθετα, την ισόβια απέλαση ως παρεπόμενη ποινή δεχόταν η προγενέστερη και των δύο ΓνωμΕισΑΠ 2/1974 (Χρ. Μουστάκη), ΠοινΧρ ΚΔ' (1974), σελ. 70 (71).

Κάτι διαφορετικό δεν προκύπτει ούτε από τις Εισηγητικές και Αιτιολογικές Εκθέσεις που συνόδευαν την αρχική εκδοχή της επίμαχης διάταξης και τις διάφορες τροποποιήσεις της που επακολούθησαν. Η Εισηγητική Έκθεση του ν.δ. 743/1970 δεν ασχολείται καθόλου με το νομικό χαρακτήρα της νεοεισαγόμενης ισόβιας απέλασης.⁴ Όμως, η υπ' αριθ. 123684/17-12-1970 Εγκύκλιος του Υπουργείου Δικαιοσύνης με την οποία ανακοινώθηκε το ν.δ. 743/1970 χαρακτηρίζει ρητά την κύρωση του άρθρου 16 παρ. 2 ως *παρεπόμενη ποινή*. Και ναι μεν, όπως επισημαίνεται στην προαναφερθείσα επιχειρηματολογία της Εισαγγελίας του Αρείου Πάγου, αυτό δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι απηχεί την αυθεντική βούληση του νομοθέτη, όπως θα την εννοούσαμε σήμερα. Ακριβώς, όμως, υπό τις τότε συνθήκες ανυπαρξίας κοινοβουλευτικού ελέγχου, αποτελεί, ασφαλώς, το αμέσως καλύτερο στοιχείο στο οποίο μπορεί κανείς να ανατρέξει για να την εντοπίσει. Ομοίως, η Εισηγητική Έκθεση του ν. 410/1976, θεμελιώνει την ανάγκη τροποποίησης του άρθρου 16 του νόμου περί ναρκωτικών αποκλειστικά και μόνο στην έλλειψη ρύθμισης των περιπτώσεων όπου ο καταδικασθείς σε ισόβια απέλαση ή στην (ισχύουσα τότε ακόμα και προβλεπόμενη στην ίδια διάταξη) ποινή της εκτόπισης σε τόπο εντός της Ελληνικής επικράτειας απολύεται υπ' όρον, χωρίς καν να αναφέρει το άρθρο 74 ΠΚ. Και ναι μεν μόνο η εκτόπιση χαρακτηρίζεται στην ενλόγω Έκθεση ρητά ως *παρεπόμενη ποινή*. Όμως, η ρύθμισή της εκτόπισης από κοινού με την ισόβια απέλαση και η ταυτόχρονη αναθεώρησή της υποδεικνύει και αυτή την νομοθετική αντίληψη περί ταύτισης του νομικού χαρακτήρα των δύο κυρώσεων.

Τη θεώρηση της ισόβιας απέλασης ως *παρεπόμενης ποινής* ενισχύει κατεξοχήν η υποχρεωτική (και όχι δυνητική, όπως στο άρθρο 74 ΠΚ) για το δικαστήριο επιβολή της, όταν επληρούντο οι σχετικές προϋποθέσεις, χωρίς κάποιον περαιτέρω έλεγχο της επικινδυνότητας του δράστη και χωρίς συγκεκριμένη διάγνωση κινδύνου. Σύμφωνα με την άποψη της Εισαγγελίας του Αρείου Πάγου στην προαναφερθείσα Γνωμοδότηση, ο υποχρεωτικός χαρακτήρας της κύρωσης οφείλετο στον «δεδομένο και μη επιδεχόμενο περαιτέρω έρευνας» από το δικαστήριο κίνδυνο που ενέχει η προσωπικότητα του καταδικαζόμενου για παράβαση του νόμου περί ναρκωτικών αλλοδαπού. Κάτι τέτοιο δύσκολα μπορεί, όμως, να γίνει δεκτό, αν αναλογισθεί κανείς ότι υπό την αρχική μορφή του άρθρου 16 παρ. 2 του ν.δ. 743/1970, ακόμα και η πλημμεληματική κατοχή μιας ελάχιστης ποσότητας ναρκωτικής ουσίας αρκούσε για την ισόβια απέλαση του δράστη.

Η κατάσταση περιεπλάκη, είναι αλήθεια, με τον επόμενο νόμο περί ναρκωτικών (ν. 1729/1987) που αντικατέστησε το ν.δ. 743/1970 (και κατήργησε την *παρεπόμενη ποινή* της εκτόπισης αντικαθιστώντας την με την απαγόρευση διαμονής). Το άρθρο

---

4. Εκ παραδρομής προφανώς αναφέρεται στη ΓνωμΕισΑΠ 6/1979 (Γ. Πλαγιαννάκου), ΠοινΧρ ΚΘ' (1979), σελ. 823 (824), ότι δεν υφίσταται τέτοια Εισηγητική Έκθεση.

17 παρ. 2 του ν. 1729/1987, που ρύθμιζε πλέον την ισόβια απέλαση των καταδικασθέντων αλλοδαπών, παρέπεμπε συνολικά στο άρθρο 74 ΠΚ και όχι μόνο στην παράγραφο 1 αυτού, προέβλεπε δε την εφαρμογή του όχι μόνο για την εκτέλεση, αλλά και για τη διακοπή της απέλασης. Η φαινομενική αυτή αντίφαση – τι είδους «ισόβια» ήταν μια απέλαση αν μπορούσε να διακοπεί; – δημιουργούσε την εντύπωση ότι οι διατάξεις του άρθρου 74 παρ. 3 ΠΚ, περί χορήγησης άδειας επιστροφής από τον Υπουργό Δικαιοσύνης, μπορούσαν να εφαρμοσθούν και επί ισόβιας απέλασης, όπως συνέβαινε με την «κανονική» απέλαση ως μέτρο ασφαλείας. Στην πραγματικότητα, όμως, ποτέ δεν ίσχυσε κάτι τέτοιο. Το σημείο του άρθρου στο οποίο γίνεται λόγος για «διακοπή» της απέλασης, φαίνεται ότι ξεχάστηκε ως κατάλοιπο της αρχικής – μη προκριθείσας τελικά – διατύπωσης του Σχεδίου Νόμου, που έτεινε πράγματι προς την κατεύθυνση του μέτρου ασφαλείας, καθιστούσε δυνατή την απαγγελία της απέλασης, όπως στο βασικό μοντέλο του άρθρου 74 ΠΚ, και, το κυριότερο, προέβλεπε και τη δυνατότητα επιβολής πρόσκαιρης απέλασης, τουλάχιστον πέντε ετών – αυτή η πρόσκαιρη απέλαση ήταν προφανώς εκείνη που κατά την πρόθεση του νομοθέτη έπρεπε να μπορεί να «διακοπεί» με αντίστοιχη εφαρμογή του άρθρου 74 παρ. 3 ΠΚ.⁵

Το ζήτημα άρχισε να ξεκαθαρίζει με το άρθρο 1 του ν. 1941/1991, το οποίο αντικαθιστώντας το άρθρο 74 παρ. 1 ΠΚ, προσέθεσε σε αυτό εδάφιο β' (σήμερα είναι το εδάφιο τελευταίο) που υπογραμμίζει, ότι η ρύθμιση της συγκεκριμένης παραγράφου για το χρονικό σημείο εκτέλεσης της απέλασης ισχύει «και όταν η απέλαση διατάχθηκε από το δικαστήριο ως παρεπόμενη ποινή».⁶ Σύμφωνα με την Εισηγητική Έκθεση, με τη διάταξη αυτή «προστίθεται η παρεπόμενη ποινή απελάσεως, που προβλέπεται σε ειδικούς νόμους, εκτός της προβλεπόμενης στον Π.Κ. ως μέτρου ασφαλείας (άρθρα 69 επ.)». Η διάταξη περί ισόβιας απέλασης του νόμου περί ναρκωτικών ήταν όμως η μόνη διάταξη σε ειδικό ποινικό νόμο που προέβλεπε την κύρωση της απέλασης. Με δεδομένο δε ότι αυτή ήδη παρέπεμπε στο άρθρο 74 ΠΚ για τον τρόπο εκτέλεσής της, η ανωτέρω προσθήκη του ν. 1941/1991 δεν είχε άλλο αποτέλεσμα πέραν του να επιβεβαιώσει τον νομικό χαρακτήρα της απέλασης του νόμου περί ναρκωτικών ως παρεπόμενης ποινής.⁷

5. Και η Εισηγητική Έκθεση του ν. 1729/1987 αναφέρεται στην ελαστικότερη ρύθμιση της απέλασης, τη δυνατή της απαγγελία και τη δυνατότητα επιβολής απέλασης μόνο για ορισμένο χρόνο που προέβλεπε το αρχικό Σχέδιο Νόμου. Εκεί το άρθρο 17 παρ. 2 είχε ως εξής: «Για τους αλλοδαπούς ενήλικους ή ανήλικους που καταδικάζονται για παράβαση του νόμου αυτού, το δικαστήριο μπορεί να διατάξει και την πρόσκαιρη απέλαση για πέντε (5) χρόνια τουλάχιστον ή την ισόβια απέλασή τους από τη χώρα. Για την εκτέλεση και τη διακοπή της απέλασης εφαρμόζεται το άρθρο 74 του Ποινικού Κώδικα.» Κατά τη συζήτηση του νομοσχεδίου επικράτησε, όμως, προφανώς, η άποψη περί ισοβιότητας της απέλασης.

6. ΦΕΚ Α' 41/18-03-1991.

7. Ατυχή χαρακτηρίζει την ενλόγω τροποποίηση ο Χατζηνικολάου, ό.π., σελ. 60 επ., λόγω

Και η τελευταία επιφύλαξη σχετικά θα πρέπει να θεωρηθεί ότι διαλύθηκε, μετά την εκ νέου αντικατάσταση του άρθρου 17 του ν. 1729/1987 από το άρθρο 5 παρ. 9 του ν. 3189/2003⁸, κατά την οποία εξαλείφθηκε η προβληματική αναφορά στη «διακοπή» της ισόβιας απέλασης και παρέμεινε η πρόβλεψη για την εκτέλεσή της σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο άρθρο 74 ΠΚ, με την επιφύλαξη μόνο των σχετικών διατάξεων που περιλαμβάνονται σε διεθνείς συμβάσεις που έχουν κυρωθεί από την Ελλάδα – η ίδια διατύπωση μεταφέρθηκε στην συνέχεια στον Κώδικα Νόμων για τα Ναρκωτικά (άρθρο 35 παρ. 2 ν. 3459/2006). Έτσι, την άποψη περί παρεπόμενης ποινής τείνει πλέον να δέχεται εφεξής – με αφορμή συχνά το ζήτημα της μη χειροτέρευσης της θέσης του κατηγορουμένου από την επιβολή της ισόβιας απέλασης για πρώτη φορά στον δεύτερο βαθμό κατ' εφαρμογή του άρθρου 470 ΚΠΔ – και η νομολογία του Αρείου Πάγου.⁹

Β. Η ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΑΠΕΛΑΣΗΣ: Η ΑΠΟΜΑΚΡΥΝΣΗ ΤΟΥ ΑΛΛΟΔΑΠΟΥ ΑΠΟ ΤΗ ΧΩΡΑ

Το στάδιο της εκτέλεσης της απέλασης ως κύρωσης του ποινικού δικαίου χαρακτηρίζεται από δυο διακριτές όψεις: Αφενός την απέλαση υπό στενή εννοία, ήτοι την αναγκαστική απομάκρυνση του καταδικασθέντος αλλοδαπού από την χώρα και αφετέρου την απαγόρευση επανεισόδου του για ορισμένο ή αόριστο χρονικό διάστημα, ανάλογα με τις προβλέψεις της εκάστοτε νομοθεσίας. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η διαφοροποίηση αυτή αποτυπώνεται με ευκρίνεια και στο επίπεδο της περιγραφής της επιβαλλόμενης από το δικαστήριο κύρωσης, όπως συμβαίνει πλέον και στο άρθρο 74 ΠΚ μετά την αντικατάστασή του με το άρθρο 4 του ν. 4322/2015.¹⁰

κυρίως της παράλειψης του νομοθέτη να έρθει σε ευθεία αντιπαράθεση με τις μέχρι τότε θέσεις της νομολογίας. Αυτό, όμως, δεν αλλάζει το γεγονός ότι η προσθήκη ήταν συμβατή με τη διαχρονική βούληση του νομοθέτη και περιόρισε τις αμφιβολίες ως προς την ερμηνεία της.

8. ΦΕΚ Α' 143/21-10-2003.

9. ΑΠ 162/2006, ΠοινΛόγ 2006, σελ. 140 (142) = ΠοινΔικ 9 (2006), σελ. 815· ΑΠ 265/2006, ΠοινΛόγ 2006, σελ. 191 (194)· ΑΠ 1686/2006, ΠοινΧρ ΝΖ' (2007), σελ. 790 = ΠοινΔικ 9 (2006), σελ. 1399 (1400) (με παρατηρήσεις *Μ. Γεωργιάδου*)· ΑΠ 903/2007, ΠοινΛόγ 2007, σελ. 636 (637) = ΠοινΔικ 10 (2007), σελ. 1248· ΑΠ 812/2008, ΕΔΠΑ 2008, σελ. 66 (68)· ΑΠ 1550/2009, ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 634/2010, ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1056/2012, Πράξ&ΛόγΠΔ 2012, σ. 506. Για «ποινή» μιλά και η ΓνωμΕισΑΠ 7/2000 (*Άγ. Βασιλόπουλου*), ΠοινΧρ Ν' (2000), σελ. 465 = ΠοινΔικ 3 (2000), σελ. 1114. Αντίθετες όχι ορθά οι ΑΠ 1050/1988, ΠοινΧρ ΛΘ' (1989), σελ. 44 επ. = ΝοΒ 36 (1988), σελ. 1480 επ.· ΑΠ 579/2006, ΠοινΧρ ΝΖ' (2007), σελ. 52 επ.· ΑΠ 902/2012, ΠοινΧρ ΞΓ' (2013), σελ. 345· αλλά και η ΓνωμΕισΑΠ 7/2001 (*Αθ. Ανδρεουλάκου*), ΠοινΔικ 5 (2002), σελ. 31 επ., που παρ' ότι δέχεται το ενδεχόμενο επιβολής απέλασης ως παρεπόμενης ποινής, θεωρεί την ισόβια απέλαση του άρθρου 17 παρ. 2 ν. 1729/1987 μέτρο ασφαλείας (32).

10. ΦΕΚ Α' 42/27-04-2015.

Ανεξαρτήτως όμως αυτού, ήδη η υλοποίηση του αρχικού σταδίου (ή της πρωταρχικής κύρωσης) της απομάκρυνσης του υπό απέλαση αλλοδαπού από τα όρια της εθνικής επικράτειας, παρουσιάζει μια σειρά θεωρητικών και πρακτικών προβλημάτων, τα οποία εξετάζονται αναλυτικότερα στην συνέχεια.

1. Ο χρόνος εκτέλεσης της απέλασης

Ένα πρώτο ερώτημα που αφορά στην υπό στενή εννοία εκτέλεση της δικαστικής απέλασης, έχει να κάνει με τον χρόνο ενεργοποίησης της υποχρέωσης των αρμόδιων αρχών για απομάκρυνση των θιγόμενων προσώπων εκτός του Ελληνικού εδάφους. Με δεδομένο ότι η απέλαση επιβάλλεται καταρχήν συμπληρωματικά προς μια ποινή στέρησης της ελευθερίας, επιλογή του ιστορικού νομοθέτη του Ποινικού Κώδικα, όπως αποτυπώθηκε στην αρχική εκδοχή του άρθρου 74 παρ. 1 ΠΚ, ήταν αυτή να εκτελείται αμέσως «μετά την εκ των φυλακών οριστική απόλυση» του καταδικασθέντος σε κάθειρξη ή φυλάκιση αλλοδαπού.¹¹ Αντίστοιχα, στο άρθρο 16 παρ. 2 του ν.δ. 743/1970, όπου προβλέφθηκε για πρώτη φορά η ειδική δυνατότητα επιβολής ισόβιας απέλασης ως παρεπόμενης ποινής για τους παραβάτες της νομοθεσίας περί ναρκωτικών, ορίσθηκε ότι η απέλαση «εκτελείται μετά την έκτιση της καταγνωσθείσης ποινής».

Κάτι διαφορετικό ίσχυε, στις περιπτώσεις επιβολής της απέλασης κατ' άρθρο 74 παρ. 2 ΠΚ σε συμπλήρωση των – μάλλον απίθανης εφαρμογής – μέτρων ασφαλείας που προβλέπονται στα άρθρα 69 (φύλαξη ακαταλόγιστων εγκληματιών), 71 (εισαγωγή αλκοολικών και τοξικομανών σε θεραπευτικό κατάστημα) και 72 ΠΚ (παραπομπή σε κατάστημα εργασίας). Εδώ η απέλαση είχε προβλεφθεί να εκτελείται αμέσως μετά την έκτιση των συγκεκριμένων μέτρων. Έτσι, σε περίπτωση όπου το δικαστήριο διέτασσε την φύλαξη ακαταλόγιστου αλλοδαπού εγκληματία σε δημόσιο θεραπευτικό κατάστημα, η απέλαση θα εξετελείτο όταν το συμβούλιο πλημμελειοδικών στην περιφέρεια του οποίου εκτελείται η φύλαξη αποφάσιζε ότι η συνέχιση της φύλαξης δεν επεβάλετο πλέον από την δημόσια ασφάλεια και διέτασσε την απόλυση εκείνου που φυλασσόταν κατ' άρθρο 70 παρ. 3 ΠΚ. Ομοίως, σε περίπτωση εισαγωγής αλκοολικού ή τοξικομανούς εγκληματία σε θεραπευτικό κατάστημα, ή στην (πράγματι ανύπαρκτη) περίπτωση παραπομπής φυγόπονου εγκληματία σε επανορθωτικό κατάστημα εργασίας, η απέλαση θα εξετελείτο αμέσως μετά την έξοδό του από το κατάστημα μετά την πάροδο του ελάχιστου χρόνου παραμονής του σε αυτό ή την θεραπεία του, σύμφωνα με τα οριζόμενα στα άρθρα 71 παρ. 2 και 72 παρ. 3-4 ΠΚ.

Σε περίπτωση τώρα επιβολής της απέλασης όχι σε συμπλήρωση, αλλά σε *αντι-κατάσταση* των μέτρων ασφαλείας που προβλέπονται στα άρθρα 69, 71 και 72 ΠΚ, ο χρόνος εκτέλεσης ήταν άμεσα εξαρτημένος από το είδος του αντικαθιστάμενου

---

11. Έτσι και στο άρθρο 58 του Σχεδίου ΠΚ του 1933.

μέτρου ασφαλείας. Αν επρόκειτο για την φύλαξη ακαταλόγιστου εγκληματία σε δημόσιο θεραπευτικό κατάστημα, η οποία προϋποθέτει την απαλλαγή του κατηγορουμένου από την κύρια ποινή, η απέλαση θα εξετειείτο αμέσως μετά την έκδοση της απόφασης που την επέβαλε. Αλλιώς, αν επρόκειτο για μέτρο ασφαλείας των άρθρων 71 ή 72 ΠΚ, η εκτέλεση του οποίου θα επακολουθούσε κανονικά την έκτιση της κύριας ποινής, ίσχυε ως προς τον χρόνο εκτέλεσης της απέλασης ό,τι ίσχυε και για την περίπτωση που η απέλαση επεβάλετο σε βάρος επικίνδυνου εγκληματία κατ' άρθρο 74 παρ. 1 ΠΚ.¹²

Οι ανωτέρω βασικοί κανόνες, ωστόσο, και ειδικότερα οι διατυπώσεις που επελέγησαν για το άρθρο 74 παρ. 1 ΠΚ και την αντίστοιχη διάταξη του νόμου περί ναρκωτικών (άρθρο 16 παρ. 2 του ν.δ. 743/1970), σύντομα δημιούργησαν σοβαρά προβλήματα, ιδίως αναφορικά με την εκτέλεση της απέλασης στις περιπτώσεις όπου καθίστατο δυνατή, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, η εν ελευθερία έκτιση ή αναστολή εκτέλεσης της κύριας ποινής. Είναι αναγκαίο, έτσι, να προσδιορισθεί ο χρόνος εκτέλεσης της απέλασης όταν τίθεται θέμα: α) υφ' όρον απόλυσης του καταδίκου, β) υφ' όρον αναστολής εκτέλεσης της ποινής, γ) μετατροπής της στερητικής της ελευθερίας ποινής σε χρηματική ποινή ή παροχή κοινωφελούς εργασίας, δ) πληρωμής των δικαστικών εξόδων και των χρηματικών ποινών, ε) ανασταλτικού αποτελέσματος των ενδίκων μέσων, και στ) σύμπτωσης της απέλασης με άλλες εκκρεμείς διαδικασίες.

α) Απέλαση και υφ' όρον απόλυση

Ένα πρώτο πρόβλημα ανέκυψε στις περιπτώσεις των υφ' όρον απολύομενων καταδίκων, και ειδικότερα ως προς το κατά πόσο ήταν επιτρεπτή η απέλαση αλλοδαπού που απελύετο κατά τις διατάξεις των άρθρων 105 επ. ΠΚ – οι οποίες δεν διακρίνουν μεταξύ ημεδαπών και αλλοδαπών καταδίκων – πριν ακόμα παρέλθει ο χρόνος δοκιμασίας του. Σύμφωνα με την κρατούσα σε θεωρία και νομολογία άποψη, η παρέλευση του χρόνου της δοκιμασίας προ της εκτέλεσης της απέλασης ήταν απαραίτητη, με δεδομένο τον χαρακτήρα της μεν υφ' όρον απόλυσης όχι ως χαρακτηριστικού μέτρου ή μεθόδου απαλλαγής του καταδικασθέντος από το υπόλοιπο της ποινής, αλλά ως ειδικού τρόπου έκτισης της ποινής, του δε χρονικού διαστήματος της δοκιμασίας ως χρόνου έκτισης της ποινής σε καθεστώς περιορισμένης ελευθερίας, προκειμένου να διευκολυνθεί κατά το διάστημα αυτό η ελεγχόμενη επανένταξη του καταδίκου στην κοινωνία.¹³ Για τον ίδιο λόγο, άλλωστε, επεβάλλετο κατά την απολύτως κρατούσα

12. Δεν μοιάζει, έτσι, ακριβές εδώ το λεγόμενο από τον Σιδέρη, Διοικητική και δικαστική απέλαση αλλοδαπών και πολιτικών προσφύγων, ΠοινΧρ ΜΖ' (1997), σελ. 1233 (1245), ότι σε όλες αυτές τις περιπτώσεις «η απέλαση αυτή εκτελείται μόλις αναγγελθεί».

13. Γαρδίκια, Η υφ' όρον απόλυσις του καταδίκου, ΠοινΧρ Β' (1952), σελ. 473 (480 υποσ. 1): Λαμπρία, Περί του χρόνου εκτέλεσεως της εκτοπίσεως εν περιπτώσει παροχής υφ' όρον απο-